

VALLASEK JÚLIA

VERBÉNA, BORDÁSFAL ÉS SZÓNOKLATOK

A kolozsvári Református Leánygimnázium felépítésének és felavatásának története fikcióban és a kortárs sajtóban

■ Ignác Rózsa szerencsés pillanatban volt a kolozsvári Református Leánygimnázium növendéke. A szerencse ezúttal elsősorban a múltbeli események (művészi) megjelenítésére kíváncsi utókoré, mivel az 1909-ben Kovásznán született, majd Fogarason nevelkedett későbbi író *n* pontosan abban az időszakban fejezi be középiskolai tanulmányait, amikor felépül az iskola.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan jelenik meg az iskola épületének felhúzása, annak berendezése, az új épületbe való átköltözés és ezekhez kötődően az iskolai élet személyes tapasztalata Ignác nagysikerű debütregényében, az 1937-es *Anyanyelve magyarban*. Ugyanakkor felvázolom azt is, mit tudhatott mindezekről az a kortárs, aki a korabeli napisajtóból értesült az eseményekről. Ehhez elsősorban a helyi sajtó két, talán legfontosabb lapját (*Ellenzék*, *Keleti Újság*) vizsgálom.

Vándorló bölénycsordák és magas ívelésű püspöki beszédek

■ A korabeli sajtó feladatának megfelelően a főbb eseményekhez kapcsolódva számol be a kolozsvári Református Leánygimnázium felépítésének és avatásának (utóbb kibővítésének) történetéről. A továbbiakban elsősorban az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* idevágó cikkeit vizsgálom, de az Arcanum Digitheca adatbázis teljes anyagán lefuttatott keresés tanúsága szerint a legfontosabb események kishírként jelen vannak a budapesti illetve magyarországi sajtóban is, ami jelzi, hogy a korabeli értékelés szerint az iskolaépítés jelentőségét tekintve túllépett a helyi kereteken.

Még az alapkövetelt megelőző időszakban megjelennek a telek régészeti feltáráásával kapcsolatos hírek. A *Budapesti Hírlap* a korabeli sajtónyelvre jellemzően poétikus zárlatú kishírben számol be az ásátások során talált kőkorszaki leletekről: „A kolozsvári református egyházközség új leánygimnáziumának építkezése közben nagy értékű őskori leletre bukkantak. Az ásátás során, melyet Herczeg János gimnáziumi tanár vezetett, egymás után kerültek napvilágra különböző kőkorszakbeli fegyverek és edénydarabok. [...] Különös érdekessége a leletnek, hogy eddig Kolozsvár belső területén kőkorszakbeli leletre sohasem bukkantak. [...] Találtak szarvasagancsokat és állatcsontokat is, amiből arra következtetnek, hogy a város területén valamikor bölénycsordák csatangoltak.”¹

Ugyanazon a napon jelenik meg az *Ellenzék*ben is egy Ferenczi Sándor által jegyzett, *Régiségek a ref. leánygimnázium telkén*² című cikk, amely „egyes kolozsvári lapok” értesüléseit cáfolni törekedve ismerteti, milyen korábbi kőkorszaki leleteket feltáró ásátások történtek Kolozsváron (pl. a Dr. Roska Márton vezette ásátások), illetve felhívja a figyelmet arra a többnyire tizenhetedik századi cserépgyűjteményre, amelyet az iskola telkéről Herepei János gyűjtött be még a világhá-

borút megelőző időszakban, amely arra utalhat, hogy az utca eredetileg fazekasok utcája lehetett. Abból, hogy itt nem egy újságíró, hanem egy szakember véleményének adnak helyt, aki aprólékos, adatokkal alátámasztott leírással igyekszik szenzációhajásznak minősített híreket cáfolni, jól kivehető egyrészt a mindenkori olvasóközönség szenzációéhsége, másrészt az, hogy már maga az építkezést megelőző régészeti feltárás is közérdeklődésre számot tartó eseménynek minősült. (Ehhez képest ugyanebben a lapszámban egy új, ezer-ezeröttszáz férőhelyes mozi felépítésének tervéről mindössze kishírt közölnek.)

Pár nappal később számol be az újság az iskola alapkövének letételéről. A tudósítás kettős címe (főcím: *Erdély református püspökének lelkesi beköszöntője*, alcím: *Letették a református leányiskola alapkövét*) jelzi, hogy az iskola létrejöttének, felépítésének története a kortárs gondolkodásban erőteljesen kötődik az éppen ekkor püspökké választott Makkai Sándor alakjához. A tudósítás mindvégig rá fókuszál, látjuk, hogyan kísérik be a templomba, értesülünk az ünnepi istentiszteleten elhangzott prédikációról, majd ugyancsak az ő alakjára összpontosít az alapköv-letétel pillanatának ismertetése is: „Az ünnepélyt a református leánygimnázium növendékeinek karéneke vezeti be. Ezután Makkai Sándor imája és áldása következik. Majd Husz Ödön igazgató, Juhász Olga és Kovács Gizella növendékek, valamint Kócsy Andor főgondnok egy-egy vakolókanálnyi meszet öntenek az alapköre és Makkai püspök egy bibliai jelmondat kíséretében megteszi a szimbolikus első kalapácsütést. Az ünnepség végén Viola építészmérnök tart buzdító beszédet a munkásokhoz. A szertartást pedig újra a leánygimnázium énekkara fejezi be.” Makkai Sándor szerepét egyébként a cikk végén még egyszer kiemeli a tudósítás szerzője: „mindenki érezte, milyen szimbolikus ereje van a valóságnak, hogy Makkai Sándor püspök működésének kezdete összeesik egy új, református iskola falainak emelkedésével.”

Makkai Sándor, akinek ekkor a sajtóban szinte állandó kísérője az „Erdély fiatal püspöke” jelző, egyfajta progresszív, építő erő szimbolikus megtestesítőjeként jelenik meg számos sajtószövegben. A fiatal (harminchat éves) püspök alakja és az új, felekezeti iskola épülése, avatása egyaránt természetesen illeszkedik a passzivitás időszakát maga mögött hagyó, a megújulás, fejlődés lehetőségeit új keretek közt kereső erdélyi magyar közösségi narratívába.

A pár hónap alatt felhúzott épületnek 1927. január 8-án tartják az avatását. Erről több magyarországi napilap is beszámol nagyjából ugyanazokkal a szavakkal, ami (a lapok különböző megjelenési idejével magyarózott pontatlan datálás mellett) arra utal, hogy az ekkor már létező hírügynökség munkája lehetett a hír megfogalmazása. A *Magyarország* című napilap például így ad hírt az eseményről: „Tegnap délelőtt nyílt meg ünnepélyes keretek közt Románia egyetlen magyar, modern leányfőgimnáziuma, a kolozsvári református leányfőgimnázium az erre a célra épített hatalmas, új, épületben. A megnyitón Makkai Sándor dr. püspök magas ívelésű és mély tartalmú beszédet mondott. Délután az intézet volt és jelenlegi növendékei az új iskola gyönyörű rajztermében színielőadást rendeztek, előadván egy Lőrántffy Zsuzsannáról szóló alkalmi játékot.”³

Az új iskolaépület átadásáról mind az *Ellenzék*, mind pedig a *Keleti Újság* a legfontosabb, a teljes közösség sorsát érintő, s ilyenként közérdeklődésre számot tartó híreknek fenntartott első oldalon, vezércikkben számol be. (Igazi „címlapsztori” tehát, amely mögött harmadik oldalra szorul például az *Ellenzék*ben az amúgy recensebb (a megjelenést megelőző napon történt), sebesülésekkel és jelentős anyagi kárral járó, Uránia-palotában kitört tüzesetről szóló tudósítás.)

Mindkét lap szimbolikus jelentőségű eseményként jeleníti meg az iskolaavatást, mint olyan momentumot, amely a kisebbségi helyzetbe került magyar közösség magára találását jelképezi: „Ezen az épületavatáson történt valami, ami sokkal több, mint felekezeti esemény: ékesszóló bizonyágtétele annak, hogy kábultságá-

ből felocsúdott népünk ráeszmélt, sorsát az új viszonyok közt egyedül biztosító önjelentésének jelentőségére.”⁴

Az *Ellenzék*nél jóval nagyobb terjedelemben számol be az eseményről az ekkor már nem a polgári radikális erők fórumának számító *Keleti Újság*. A vezércikk címét (*Jairos lánya*) Makkai Sándor avatóbeszédének textusából kölcsönzik, s ezzel az iskolaavatásról való beszámolót a bibliai történeten keresztül a feltámadás, újrakezdés, tágabb értelemben a csoda értelmezési körébe utalják. A cikk zárlatában a szerző, ha csak utalásokban is, de kitér (a korabeli sajtóban egyébként rendszeresen tematizált) tanügyi törvény(ek) keltette nehézségekre, diszkriminatív intézkedésekre is, felhívva a figyelmet arra, hogy: „Ha a szükség nem hajtotta volna a reformátusokat, bizony kétséges, hogy állna-e ma e szép iskola.”

Mindkét vezércikk Makkai Sándor alakját helyezi középpontba, az ő avató beszédére fókuszál, bár eltérően értelmezik azt. Az *Ellenzék* szerint „súlyosan komoly köteleességteljesítésre hívott fel a püspöki szó, a beszédekből hiányzott a régi idők szónokainak könnyű illúziója és retorikája.” A *Keleti Újság* szóvirágokkal megtűzdelt vezércikke szerint a püspök, aki „sokkal gyengédebb kezű kertész” annál, hogy a megjelent, zömében diákokból álló, ifjú hallgatóságot az építkezés körüli nehézségek prózai részleteivel terhelje, a „zseni minden hevével” rajzolja fel az iskola eljövendő arcélét. Gyűlölködéstől hangos korokban „segítség csak az olyan iskola lehet, amelyben krisztusi jóság szelleme uralkodik”.

A vezércikk véleménykifejtő részét bevezetendő a püspöki áldásra fókuszál az író: „Mennyei jókedvet, erőt és örömet, zengő dalt, emberi, boldog életet, egészséges, szent emberi jövőt fakasszatok majd magatok körül, szeretett gyermekeim.” Az örömevű életre fókuszálást a lemondással, aszkézissel, mártír, sors-vállalással szemben a *Keleti Újság* riportere egyértelműen a progresszív, nyitott, új államkeretek közt is működni tudó erdélyi magyar közösség gondolatával köti össze.

Ahogy a fenti példából is körvonalazódik, a korabeli sajtó szerepéhez híven pontosan tájékoztatta olvasóit a kolozsvári Református Leánygimnázium létrejöttének körülményeiről. A sajtónarratíva hőseként egyértelműen az ekkor hivatalba lépő Makkai Sándor püspök személyét emelik ki, az ő alakján keresztül válik az iskolaalapítás-építés története az új hatalom alatt immár magára találó erdélyi magyar kisebbség szimbolikus jelentőségű epizódjává.

„Nem az öreg erdélyi írók élményanyaga”

■ „Tizenkét leány egy jókora fiútanteremben csupa első, második padokban ült, tanárai orra előtt. A teremből délutánra a szellőztetés eltüntette a délelőtt ott időzött seregnyi fiúdiák ifjú kanszagát, másodszori befűtés ritkán adódott, s ha igen, akkor is hideg volt a terem. [...] Négy esztendeig fáztam, remegtem, dideregtem, összefagytam, ritkán melegedtem meg Kolozsváron. A várost Clujnak írtuk akkor már hat esztendeje levélborítéokra, hivatalos iratra, mondani Kolozsvárnak mondtuk. A fiúk hagyhattak volna maguk után a délután tanuló leányoknak egy kis meleget, de nem azt hagytak, hanem padra karcolt üzeneteket.”⁵

Ikerpályáimon (1975) című emlékiratában Ignác Rózsa viszonylag keveset ír Kolozsváron töltött diákéveiről. A visszaemlékezés voltaképpen az íróvá válás narrációja, egy teljes életpálya távlatából a kolozsvári időszakból elsősorban egy-egy utóbb jelentőséget nyerő találkozásra esik a hangsúly, például Grandpierre Emillel, Wass Alberttel, Tamási Áronnal vagy akár az Erdélyi Szépművés Céh íróinak magyarországi kiadójával, Lantos Kálmánnal.

Megtudjuk viszont, milyen indulatok közt, milyen tervekkel született meg a pesti színésznőként a harmincas évek második felében már ismert egykori református leánygimnáziumi növendék, Ignác Rózsa első regénye. Az *Anyanyelve ma-*

gyar, amelyről Kántor Lajos szellemesen és pontosan állapítja meg, hogy „jelentősebb könyv, mint amilyen jó regény”⁶ voltaképpen egy nemzedéki élmény felmutatásának vágyából született. (Az immár Romániában szocializálódott ún. „második nemzedék” íróinak közös jellemzője egyfelől a társadalmi rétegek közti különbségekre erőteljesen odafigyelő szociális érzékenység, másfelől a korábbi konzervatív nemzet- és hazaeszmével szembeforduló, dinamikus világszemlélet.) Jelentősége tehát elsősorban nemzedéki jellegéből fakad, illetve abból, hogy egy olyan témát ír meg, olyan szemszögből, amellyel igen keveset foglalkozik a teljes két világháború közti erdélyi magyar irodalom: a fiatal nemzedék pályaválasztásának, identitáskeresésének kérdését az új impérium alatt. Teszi ezt árnyalt társadalmi érzékenységről és jó megfigyelőkészségről tanúskodva, ráadásul egy fiatal lány szemszögéből (amely a teljes akkori magyar prózában viszonylag ritka jelenség).

Az *Ikerpályáimonból* tudjuk, hogy Ignác Rózsa eleinte riportformában képzelte megírni saját nemzedékének felnövekvés-történetét, s erre gondosan készült, több tíz oldalas jegyzetekben gyűjtötte össze évtizeddel korábbi iskolás korának emlékéanyagát. Az íráshoz elsősorban az adott motivációt (ahogy ez nemzedéki történeteknél, önéletrajzoknál gyakori), hogy nem ismert magára (és nemzedékének tapasztalataira) azokban az Erdély-tematikát feldolgozó könyvekben, amelyek akkoriban közkézen forogtak: „... mennyire hamis, ferde hírei, értesülései vannak a magyarországiaknak általában a királyi Románia részévé lett Erdélyben kisebbségi sorsban élőkről.” – írja Ignác. „Különösen az ott értelmiségi pályára vágyakozó fiatalokról. Több erdélyi tárgyú könyv jelent meg akkorig már. S nemcsak irredenta fércművek. Nemcsak a havasok tövében élő, vergődő székelységről szóló romantikus írások. (Mint Nyíró Józseféi.) Forgott már Pesten olyan erdélyi tárgyú remekmű is, mint Tamási Ábel *a rengetegbenje*. De az „én Erdélyemről” valódinak ható írott szót nem olvashattam még. Olyas indulat is ösztökélt, [...] hogy hadd mondok én meg a magamét, mert mást, másképpen, úgy éreztem, jobban, átéltebben tudok a húszas évek Erdélyéről, mint azok, akik oly ferdeket cikkeznek vagy mondanak róla.”⁷

Az *Anyanyelve magyar* valóban az első, Romániában szocializálódó fiatal magyar nemzedék pályára állásának regénye, ugyanakkor mondhatjuk azt is, hogy tágabban szemlélve egy meglehetősen absztrakt téma, a két világháború közötti kisebbségi felekezeti oktatás regénye is. Hősnője a regényben nem nevesített kolozsvári Református Leánygimnázium növendéke, egy székely faluból származó, szorgalmas, okos diáklány, Kovács Ilona, az ő alakja körül rajzolódnak ki az iskolából éppen kilépni készülő fiatal nemzedék gondjai, tervei, vágyai. A regény hősei, az érettségire készülő, különböző társadalmi hátterű, sőt felekezeti lányok és fiúk csaknem mind Erdélyben képzelik el a jövőjüket, ugyanakkor fiatal koruk ellenére cseppet sem idealisták, aszerint választanának teológiai, jogi vagy orvosi pályát, hogy hol tudnának anyanyelven tanulni és utóbb megfelelő állást találni. Kovács Ilona orvosnak készül (a kolozsvári egyetemen ekkor már szép hagyománya van nők orvosi képzésének), de végül hiába szerzi meg az érettségi diplomát, azt ellopják tőle, ő pedig okirat nélkül, csupán a belsővé vált tudással felvértezve lemond a karierről, és szerelme oldalán visszatér a faluba tenni azt, ami ott megtehető.

Az *Anyanyelve magyar* a történetformálást tekintve Kacsó Sándor *Vakvágányon* (1930) című regényének női szempontokat előtérbe helyező párja. Kovács Ilona Birtók Bénihez hasonlóan elsősorban nem a kisebbségre nézve gyakran hátrányos román állami intézkedések áldozata, hanem az előttük járó nemzedék merev, konzervatív mentalitásáé. Birtók Béni tettvágásával nem tud mit kezdeni a hatalomváltás után letargiába süllyedt kolozsvári polgárság, Kovács Ilona érzelmileg átfűtött földrajz feleletét az érettségien, amelyben a lány katonáskodó szerelmének levele alapján nem áttall lelkesen beszélni a moldvai táj szépségéről, egyenesen árulásnak címkézik.

Ignác regénye elsősorban iskolaregény, ugyanakkor Bildungsroman, amelyben a cselekmény előterében mindvégig az érettségre való felkészülés áll, de a háttérben felsejlenek mindazok a gondok, amelyekkel a kisebbségi felekezeti oktatásnak a húszas évek közepén-végén meg kellett birkóznia. (A regényben elsősorban a magyar anyanyelvű, de magukat a legutolsó népszámlálás során zsidó nemzetiségűnek vagy vallásúnak nevezett tanulók magyar felekezeti iskolából való eltávolítása játszik kiemelt szerepet.)

A kontextusból név nélkül is világosan kirajzolódik, hogy az iskola, ahol a regényben szereplő lányok tanulnak, a Református Leánygimnázium, a cselekmény ideje viszont már pontosan jelölve van, 1927 őszén indul, 1928 nyár elején, az érettségik után zárul a történet, amely helyenként visszakanyarodik az előző évek eseményeihez. A szereplők végzős nagydiákként költöznek a frissen felhúzott, „miniatűr, fehér, karcsú épületbe”. Még hiányzik a „szomszédban”, a Református Kollégiumban töltött időszak, annak megannyi rítusával, pl. az ingyen újságolvasással az öreg, félkarú rikkancs jóvoltából a kollégium előtti padon, vagy Kölcsey Ferenc portréjának nézegetésével nehezebb feleletek előtt. Az *Ikerpályáimonban* említett padra írt levelezés itt is megjelenik, ám a gondosan kiszellőztetett, de újra már be nem fűtött tanterem vacogtató hidege nélkül. A lányoknak fáj otthagyni „a nagy udvart, ahonnan át lehetett látni a bentlakó fiúk ablakaira. A hatalmas fiú-tantermeket, tinta-foltos padokat, amiket szépen üveg-darabkával tisztára dörzsölt délelőtt a diák és odaírta: »Ki ül itt?« Délután aztán a diáklány, aki ugyanabban a padban ült, alája kanyarította: »ÉN! Találja ki, hogy ki!« Hosszú levelezések keletkeztek így. Törrel átütött szívek apró rajzai. »Szeret? Ha igen, írja meg, hogy hívják magát, mert én szeretem!« Ha a levelezést észrevette valamelyik nagytekintetű és tiszteletes oktató és jelentést tett, hogy a coeducatióknak még ez a fajtája sem tűrhető, s lesúroltatta Vargha pedellussal a padról az egész levelezést, hát ezen is kifogott a lelemény. A szellőztető nyílás rejtekében lappangtak ezentúl az apró cédulák.” (191.)⁸

A nemek közti kommunikáció természetesen az új épületbe költözve sem szűnik meg, innen az ablakszárnyak gyors vagy lassú nyitogatásával lehet részletes üzeneteket küldeni.

A regény elején, a szereplők és a környezet bemutatásakor az iskolába igyekvő hősnő felidézi, milyen körülmények közt épült fel az új iskola: „A hatóság önálló, leányiskolának való épületet követelt. [...] Az Egyház vezetői aggodalmasan dugták össze a fejüket és kuporgatni, gyűjtögetni kezdték a lejekeket. Amíg engedélyezték, minden héten rendeztek egy-egy jótékony célú előadást. A tanárok megajánlották fizetésük öt százalékát. A hívek önként vállalták egyházi adójuk mellett az új iskolaadót. Az egész református egyház az új iskoláért dolgozott.” (29.) A regény közepe táján, mintegy a felgyorsuló cselekmény ellenpontosítására pár oldalon keresztül az új épület berendezésére, illetve felavatására reflektál a hősnő. Kovács Ilona nézőpontja a résztvevő, sok mindenről pontosan informált, de nem feltétlenül mindentudó szemtanúé. Felsorolja az iskola berendezésére tett közösségi erőfeszítéseket, de olyasmiket emel ki, amelyek egy odajáró fiatal lány számára fontosak lehetnek, például hogy az ablakba tett virágcserepekbe verbénát ültettek, vagy amit testközlelől tapasztalt, mint a kissé alacsonyra sikeredett bordásfalak használatát. Az alábbi hosszú idézet tehát egy akkori diák fiktív, de lehetséges reflexiója az új iskolaépületről

„Beköltöztek az új iskolába. [...] Ablakaiban a pirosra festett virágtartókból most csajja ki napfény az elültetett verbéna-magvakat... A népes osztályok, a gimnázium alsóbb osztályai lent vannak az első emeleten, a felső négy a másodikon. Itt a lepadt létszámhoz mérten akkora egy-egy tanterem, mint a lakószoba, nyolctíz pad van egy osztályban. A földig érő vadonatúj tábla viszont guruló szerkezettel működik, az ablak gombnyomásra csukódik és tárul, mint a legyező. Az égszín-

kékre lakkozott tanári katedra ragadós és friss festékszagot áraszt. Neszfogó kókuszszőnyegek futnak a lépcsőkön alá. A természetrajzi szertárba lassan gyűl a ki-tömött madarak, mikroszkopikus botanikai képek és fizikai műszerek serege. [...] Van az új református iskolában minden, ami csak kell: központi fűtés, fürdő, tor-naterem, de bordásfal már csak olyan alacsonyra telt, hogy egy jól kifejlett leány-nak a szeméig ér. Hát Istenem, mindent nem lehet!” (189–190.)

Tudjuk, hogy a rohamos gyorsasággal, alig öt hónap alatt felhúzott iskolaépü-let berendezése az egyházkerület, a kolozsvári egyházközség és az erdélyi reformá-tus társadalom adományaiból valósult meg. A más kollégiumoktól vagy adomá-nyokból kapott bútorzat, könyvvállomány, tudományos segédanyag mellett olyan tárgyakra is szükség volt, amelyek kifejezetten a leányskolák berendezéséhez tar-toztak, melyekben az állami tanulmányi szabályzat megkövetelte a gyakorlati ház-tartástan oktatását is. E közösségi adományozás nyomait is megőrökíti Ignác Róz-sza regénye, itt a tehetősebb osztálytársak szülei, az iskolát támogató erdélyi arisz-tokrácia képviselői az adományozók a regényben használt, fiktív néven: „Kereszthury báró egész vadászgyűjteményét az iskolának adományozta. Alvinczyék fél könyvtárra való klasszikust küldtek, Cecília báróné odaadta egész télikertjét: pálmák, filodendronok állnak minden osztályban. A püspökné gyöngy-házzsínű kalotaszegi fodorvásznonra, lilimos székely hímzéssel varratott függő-nyöket árva házi ápoltaival... Graafné fél konyháját kiürítette s elküldi a háztartá-si teremnek. [...] Hirsch bőrgyáros két egész bőrgarnitúrát ajándékozott. Engelék perzsaszőnyeget küldtek és a lányok, a jobb módúak összebeszéltek, hogy két éven át félreteszik az uzsonnapéNZüket, hogy azzal pótolják a hiányzó pénzt, ami a díszteremben egy szép kis orgonára kellene.” (190–191.)

Még egy ponton tér ki Ignác Rózsa regénye a Református Leánygimnázium felépítésének történetére, éspedig az épület 1927. január 8-i ünnepélyes birtokba-vétele kapcsán. Az eseményről részletesen tudósított a helyi sajtó is, a regény azonban ismét egy személyes perspektívát kínál. Itt a hősnő agilis osztálytársa szaval a megnyitón az iskola dísztermében, könnyekig meghatva az egyik, amúgy svájci származású tanárnőt. Mivel Ignác Rózsa a regényesítés minden eszköze mellett meglehetősen pontos képet fest mind az új iskolaépület berendezéséről, mind annak birtokbavételéről, semmi okunk feltételezni, hogy ezen a ponton cser-benhagyta volna az emlékezete. Könnyen lehet, hogy annak ellenére, hogy a kor-társ sajtó nem reflektál rá (csupán a délutáni színdarabot említik), valóban elhang-zottak a regényben említett szavalatok, már csak azért is, mert mind Áprily Lajos *Tetőn* című verse, mind Reményik Sándor *Az ige* című verse a transzilvanizmus emblematikus, és 1927 előtt is meglehetősen népszerű darabjai.

A sajtótudósításokhoz hasonlóan a regényben is Makkai Sándor alakjára fóku-szál a megnyitó-jelenet (aki nem melleleg Ignác Rózsa nagybátyja, és akit az *Ikerpályáimon* tanúsága szerint unokahúga lelkes pamfletben védett meg a *Ma-gyar fa sorsa* című 1927-es Ady-könyvét követő bírálatoktól, mintegy előrevetítve ezzel a jelenettel a fiatal lány későbbi írói érdemeit). Az *Anyanyelve magyar* nem névvel, hanem csak a korabeli sajtóban ekkoriban Makkai Sándor állandó jelzővé lett „fiatal püspök” kifejezéssel utal rá. A püspök sajtóban említett lelkesítő, opti-mista hangvételű beszéde helyett azonban a regényben egy jóval komolyabb be-széd hangzik el, amit az érettségire készülők szereplők a felelősségteljes viselkedés imperatívuszaként érzékelnek annak minden nagykorúsító, ugyanakkor szoron-gást keltő jellegével: „Új életet építeni a romokból: ez a mi hivatásunk. [...] És azt is mondta: elvárja a leánygimnáziumtól, hogy mintaiskola legyen. Az első nagy erőpróba, az érettségi, íme közeledik. Tanuljanak a nyolcadikosok. Gondoljanak arra, hogy nem csak önmagukért, hanem az iskola létjogosultságáért, a tanuló ma-gyar ifjúságért szállnak a küzdelembe. Be kell jutniuk az egyetemekre. Intelligens,

tanult magyar középosztályt kell létesíteniük... Erdély s a kisebbségi magyar sors az ő munkájukkal áll vagy esik.” (194.)

A püspöki beszéd nem csupán adalék, fontos szerepet játszik a regény szempontjából, hiszen a hősnő végül ennek szellemében cselekszik, anélkül, hogy az ebben kijelölt utat követné. Önhibáján kívül nem lesz ugyan egyetemi hallgató, majd orvos, viszont nem lép a neki udvarló román inspektor által felkínált „könnyebb útra”, hanem a szűkebb közösségéért, a székely faluért vállalt munkát választja. A szorongó, kétségbeesetten tanuló, bizonytalan kislány, Kovács Ilona tehát a regény végére felnőttként távozik Kolozsvárról, határozott fiatal nőként, aki immár a kudarcok ellenére is tisztában van önnön értékével, és maga választja ki saját útját.

A fentiekben egy 1937-es regény, illetve az 1926-27-ben született sajtóanyagok alapján igyekeztem felrajzolni a mai Apáczai Csere János Elméleti Líceum, az akkori Református Leánygimnázium történetének nyitóepizódját. Az itt tárgyalt források nem rendelkeznek ugyan a levéltári források történeti értékével, de még a regény esetén sem beszélhetünk tiszta fikcióról, hiszen az is önéletrajzi adatokból, „riportkészítési”, sőt ezen túlmenően tanúságtevő lendülettel íródott. Mind a sajtószövegek, mind pedig Ignác Rózsa regénye élnek a narratíva-teremtés retorikai eszközeivel, színes részletekkel bővítnek, kiemelnek, illetve kihagynak jeleneteket, egy-egy szereplőre fókuszálnak, saját interpretációval gazdagítják a tényanyagot. Ezek a mikrotörténelmi elbeszélések éppen személyességük folytán jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a mai kor olvasója izgalmas, változatos emberi dimenziókat felmutató történetként olvassa Kolozsvár (és az Apáczai Líceum) múltjának ezt a fejezetét.

■ JEGYZETEK

1. *Kőkorszakbeli lelet Kolozsvárott*. Budapesti Hírlap 1926. 05. 27, 117. sz. 8.
2. Ferenczi Sándor: *Régiségek a ref leánygimnázium telkén*. *Ellenzék* 1926. 05. 27. 4.
3. *Megnyílt Románia egyetlen magyar leány-főgimnáziuma*. Magyarország 1927. január 11.
4. *Építő magyarság*. *Ellenzék* 1927. január 11. 1.
5. Ignác Rózsa: *Ikerpályáimon (visszaemlékezések)*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2015. 117.
6. Kántor Lajos: *Ignác Rózsa helyzetrajzai és az irodalomtörténet-írás*. Kortárs 1999/12. 93.
7. Ignác: i.m. 282-283.
8. A zárójelben szereplő oldalszámok itt és a továbbiakban a regénynek erre a kiadására utalnak: Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar*. Kelenföld Kiadó, Bp., 1990. 191.

